

KÁLNAY ADÉL

Háborús történet

5. A MÁSIK OTTHON

Amikor József magához tért, a legelső gondolata az volt, mekkora csend van, a második meg, hogy hol vannak a többiek. Amikor még csak tervezgettek a szökést, megbeszélték, ha elveszítenék egymást, éjszaka mindenki megkeresi az első rejtékhelyet, és ott várnak egymásra. Most úgy érezte, nem várhat sötétedésig. Azon töprengett, vajon mennyit futhatott, de elég kevés támpontja akadt. Úgy ölelte őt körül az erdő, hogy azon sem csodálkozott volna, ha kiderül, hogy a kellős közepéig szaladt. Hallgatózott, de nem hallott mást, csak az erdő hangjait. Figyelt nagyon, mert ahhoz, hogy életben tudjanak maradni, hamar meg kell tanulni a hangokat is, és minden apró jelet, amit az erdő küld feléjük. Micsoda nagy szerencse, hogy erdőben nőttem fel, gondolta. Hiába került ilyen irdatlan messzeségbe, most mégis az volt az érzése, hogy ugyanott van, ahonnan elindult. Eszébe jutott, hogy egyszer gyerekkorában ott kellett maradni egyedül az erdőn. Keresztapjával már napok óta kint éltek, mert keresztapja szentet égetett abban az időben. Ő meg ha tehette, mindig ott forgolódott körülötte. Nagyon szép dolognak gondolta az égetést, a legjobban azt szerette, amikor a fát betapasztották, azt ő is csinálhatta, és az is izgalmas volt, amikor levegőztették az izzó hasábokat, ilyenkor bekukucsálhatott a dombocska belsejébe. Azt hitte, ilyenek lehetnek azok a tüzet hányó hegyek, amikről a tanító képet is mutatott, de a poklot is pont ilyennek képzelte. Egyszer a keresztapjának valamilyen ügyben vissza kellett menni a faluba, s őrá bízta a kalyibát, meg az őrködést. Tíz éves lehetett akkor, s majdnem kiugrott a szíve a helyéről örömeiben. Egész nap fel s alá járkált, őrködött, kezével többször végigtapogatta a dombocskát, még rá is hajolt, mintha meghallhatna bármit is a belsejéből. Amikor azonban eljött az éjszaka, ijedelmesre fordult minden. Olyan hangokat hallott, amiket eddig még sosem, olyan árnyakat látott, amelyek csak a rémmesékben fordulnak elő. Hiába reteszelte magára a kalyiba ajtaját, úgy érezte valami folyton be akar menni, ha kinézett az ablakon, izzó szempárokot látott, hol felbukkantak, hol eltűntek ezek a szempárok, a vér megfagyott az ereiben ettől. Hajnalodott, mire el mert aludni, keresztapja ott találta meg összekucorodva az ajtó előtt. Hát, mondta neki, amikor megértette miről van szó, az erdő hangjait meg kell tanulni, ez másként bizony nem megy. Most majd ki fog derülni mennyit ér, amit tudok, gondolta József. Nézte az eget, fehér felhők rohantak rajta, arrafelé tartottak, amerre ők is menni fognak, addig nézte, míg maga is suhanni kezdett velük. Ott fenn, a ma-

gasban, hatalmas szél lehetett, az kergette így a felhőket, de lent levél se rezdült. Keresni fognak, jutott eszébe, nem azért mert hiányzunk, hanem mert a parancsnok meg akar büntetni, méghozzá kegyetlenül. Bármi legyen, ez nem történhet meg. Inkább vesszenek éhen itt az erdőben, vagy falják fel őket a vadállatok, vagy bolyongjanak ítélet napig! Talán rosszul beszélték meg, nem is kellene a tábor körül maradni, hisz minden perc számít, minden perccel távolabb lehetnének. Arra gondolt, hogy nemrég, akár előző este is, milyen egyszerűnek látszott minden onnantól, hogy megszöknek. Aztán tessék, most jön a neheze! Nem félt, de azért nem nagyon akart belegondolni, mi vár rájuk. Fejében össze-vissza szaladgáltak a gondolatok, mintha eddig azok is rabságban lettek volna, s most kiszabadulva azt se tudják, hogy mit csináljanak. Hol szerencsétlen Tóni jutott eszébe, hol a keresztapja, aztán a hosszú utazás a táborba, a szemüveges fiú ott az első vonaton, amikor még semmit nem tudott a jövőről, ott szaladgált a fejében az anyja is, meg a szép erdőszé. Szeretett volna valahogy megálljt parancsolni ezeknek a gondolatoknak, de nem ment. Még a végén gyengébb vagyok, mint hittem, jutott eszébe, és erőszakkal talpra állította magát. Érezte, hogy most kell elindulnia, amíg van benne elég erő, s meg kell találnia a társait, mert nélkülik nem lesz képes semmire, csupán erőtlen ábrándozásra ebben az idegen erdőben.

Úgy ment, hogy néhány lépés után mindig megállt hallgatózni, de csupán apró neszeket hallott, ágak reccsentek, kis állatok futottak előle, semmi más. Csak remélni tudta, hogy egyre közelebb kerül ahhoz a rejtekhelyhez, ahol a találkozót megbeszélték. Azon töprengett, vajon mennyit futhatott befelé az erdőbe, de nem volt képes rájönni. Csak azt tudta, hogy egyenesen, előre szaladt, tehát kicsit rézsút kell haladni balra, akkor mindenképpen eljut a vasútig. Úgy is történt, nemsokára meglátta az irtást. Ekkor már lépésről lépésre haladt, akár egy ág reccsenése is elárulhatta volna. Óvatosan ment, de egyre nyugodtabban, már biztos volt benne, hogy visszatereltek mindenkit a táborba. Balra fordult, és elindult az irtás mellett a tábor felé. Egy mélyedésben haladt, vízmosás lehetett, itt még nem olvadt el a hó mindenütt, ahol meg elolvadt, puha, ruganyos volt a föld, rengett a talpa alatt. Ide kellett hogy érjenek, mondogatta magában, vagy jönnek nemsokára. Itt lesznek, ismételte, itt, és olyan erősen akarta ezt, mint még soha semmit ebben az életben. Nemsokára meglátta azt a ferdén nőtt fenyőt, ami olyan volt, mintha éppen zuhanni készülne. Ennél a fánál volt a találkozó, ezt nem lehetett elvéteni, magasabb is volt a többinél, s az irtás fölé hajlott. József lekucorodott a vízmosás aljára, hátát nekidöntötte egy fának, szemét lehunyta, száját összeszorította, és várt.

Elbóbiskoltál komám, rázta meg a vállát Józsi, és szélesen vigyorgott Józsefre. No, megcsináltuk, hát mit szólsz, noszogatta őt fene nagy örömmel. József a szemét meresztgette, hogy a fenébe aludhatott el, mérgelődött. Már sötétedett, a hold fenn volt az égen, és két cimborája meg ott állt mellette. Úgy

nézett végig rajtuk, mintha először látná őket. Na, mi van, nem ismersz tán meg komám, rázta meg újból Józsi, s akkor végre képes volt megmozdulni.

Arra jutottunk, mondta Márton, hogy nem kéne itt maradni egy csepp időt se, szedjük össze, amit tudunk, és menjünk innen minél messzebb. József megörült, nem lesz itt semmi baj, hiszen mindent egyformán gondolnak, szó nélkül is megértik egymást. Hogy legyen, kérdezte. Én figyelek, ti meg összeditek, ami előkerül, rendelkezett Márton, aztán már nem is beszéltek többet.

Amikor újból megszólaltak, már ott feküdt előttük egy halomban mindaz, amit elrejtettek. Úgy számoltam, mindent megtaláltunk, mondta Józsi, és akkor még itt van ez, mutatta nagy diadallal a derekára kötött fejszét. Gondolhatod, öcsém, ezzel futni, vigyorgott, és nagyon büszke volt magára. Eddig szerencsénk van, mondta Márton is, aztán szépen három csomagot csináltak, és egymás hátára kötözték. A zsákokat Márton szerezte a konyháról, kettőt tudott csak, a harmadik csomagot kapcának való rongyokba tették. Naponta csak egyszer ehetünk, mondta Márton, vizet meg remélem találunk, ha elfogyna. Szerencsére leszoktunk már az evésről, morogta Józsi, víz meg van itt mindenütt, csak erősebben megnyomod a lábad, és már ihatsz is a nyomból. József azt gondolta, fölösleges most tervezgetni, mert úgyis minden másképp lesz, de nem szólt erről semmit. Én megyek elől, mondta inkább, induljunk meg, mert nem jó itt ez a hely.

Úgy indultak el, hogy eszükbe sem jutott hátra nézni. A holdvilágnál eléggé jól lehetett látni, a zaj, amit csaptak pedig elijeszti majd talán az állatokat. József remélte, hogy így lesz, mert ez az egy dolog igazán aggasztotta. Az igaz, hogy nincs már tél, de azért nem érezte magát biztonságban. Alvásnál egyvalakinek mindig őrködni kell, szólt hátra, Józsi meg visszaszólt, ne beszélj már alvásról, én úgy érzem, hogy a világ végéig el tudnék gyalogolni, félni pedig csak az emberektől kell, semmi mástól. Azért nem árt az óvatosság, védte meg Józsefet Márton. József elhallgatott, de aggodalma nem múlt el, sőt, hirtelen valami igen rossz érzése támadt, amit alig tudott elhessegetni. Délnek tartottak, s így is szándékoztak haladni, hacsak nem állja útjukat valami, ami kelet felé fordítja őket. Az erdőt semmi esetre nem szabad elhagyni, töprengett József, kérdés meddig tart, s meddig engedi, hogy haladjunk benne, mert tud ám csapdát állítani az erdő is, nekem elhihetitek, és el is hitték neki, csupán arról nem lehetett fogalmuk, hogy ebben az erdőben olyan csapdák is rejlenek, amelyekről még Józsefnek sincs tudomása. Mentek szorosan egymás után, lábuk meg-megbicsaklott, az ágak pedig arcukba csaptak, ruhájukba kapaszkodtak, de ez nem érdekelte őket. Hosszú évek óta először csinálhatták azt, amit akartak, és ők menni akartak ebben a végtelennek látszó erdőben, menni, amíg valahová meg nem érkeznek, valahová, ahol majd úgy érzik, nem kell tovább menniük. De hogy ez a hely hol lesz, azt egyikük sem tudta.

Már hajnalodott, mire megálljt parancsoltak maguknak, és elhatározták, hogy alusznak egy keveset. Én azért még bírtam volna, bizonygatta Józsi, aztán oly hirtelen elaludt, hogy egy szót már végig sem tudott mondani. Én kezdem az öröködést, vállalta el József, és Márton hálásan nézett rá, láthatóan iszonyú álmosággal küszködött. Egy hatalmas fa alatt heverték el, József pedig kedvet kapott, hogy felmásszon a fára. Amerre nézett, köröskörül csak erdőt látott. Nem látszott sem az irtás, sem semmiféle épület, egyetlen egy vékony füstcsíkot látott messze a távolban, arra, amerről jöttek. Úgy gondolta, csak a tábor lehet, s igen meglepődött, hogy ennyire messze van. Előttük, ugyancsak messze, magas hegyeket látott. Lehetséges lenne, hogy az már a másik ország, hiszen úgy mondta Szemjon, hogy arra más népek élnek. Lehet, hogy csak addig kéne eljutni, reménykedett József, de aztán lehűtötte magát. Egyszer, még a régi parancsnok idejében, látott az irodában egy térképet, azon a parancsnok megmutatta, hol vannak éppen, s merre van a hazájuk. Aztán azt is megmutatta, körbekerítve kezével a hatalmas térképet, mekkora az ő országa. Hát ilyen gyorsan biztosan nem lehet kijutni belőle. A nézelődés felfrissítette, úgy érezte magát, mint otthon, a magaslesen. Menni kell és kész, vigasztalta magát, és minden nappal távolabb leszünk a tábortól és az egész szörnyűségtől. Ez a legfontosabb. Lemászott a fáról, és leült Mártonék mellé. Az éjjel eléggé hideg volt, de csak most borzongott meg a hajnali szélről. Nézte Mártont, úgy aludt, félig nyitott szájjal, mintha már nem is élne. Nem költöm még fel, kegyelmezett meg neki, majd legközelebb én alszom. Egy botot vett föl, azzal kotorászta az avart. Az összepréselődött leveleket alulról már emelgették a friss hajtások. Micsoda erő van ezekben a hajtásokban, gondolta József, amiket pedig egy csizmasarokkal szét lehet taposni. Kifúrják magukat a fagyos földből, aztán ezeket a száraz leveleket is átdöfik, olyanok, mint apró lándzsák, lassan, de megállás nélkül törnek előre, és végül ők győznek. Eszébe jutott, mennyit nézte a sarjadó növényeket gyerekkorában. Annyira kíváncsi volt, hogy egyszer felemelgette a kis rögöket, alájuk lesett, mi történik ott. Amikor látta, hogy már bújik a hajtás, óvatosan visszатette a földet, de előbb szétmorzsolta, sajnálta azt a gyenge növényt, hogy egy ökölnyi görönggyel kell megbirkóznia. Össze is szidta az anyja, hagyd már békén őket, kiáltott rá, még nem kelnek ki a végén, és ő szégyenkezve kullogott el, mintha tiltott, illetlen dolgot művelt volna. Mindennek megvan a maga törvénye, magyarázta a keresztapja, amikor erről kérdezte, és nem szabad belezavarni. Az anya hasába se néz bele senki, meg a tojásba se. Bizony, az élet különös dolog, mondta még, és sokáig bólogatott, meg hümmögetett hozzá, mint aki éppen most jött erre rá. József szerette volna még faggatni az élet dolgairól, de akkor nem lehetett. Mindig ki kellett várni a megfelelő alkalmat, amikor keresztapján hajlandóságot érzett a beszédhez. Ha most itt lehetne, sóvárgott József, aztán rögtön belenyilallt, mennyire nem szabad ezt, az otthonról gondolkodni. Nem szabad, mert csak elgyengül

tőle. Azt nem tudta, hogy a többiek mit érznek, de az biztos, hogy igen ritkán beszéltek ők is arról, amit hátrahagytak. Arra is alig mertek gondolni, hogy hazajutnak egyszer. Legalább annyit lehetne, hogy valahogy üzeni, anyja a szemét kisírta már, mert úgy tudja, meghalt. De hát igaz is, nem halt-e meg valójában, s már itt van, és itt is marad a másvilágon örökre. Egyszerre nagyon gyengének érezte magát, el fogok aludni, pedig nem lenne szabad, vagy fel kéne költeni Mártont, gondolta még, de már a mozdulatot nem bírta megtenni.

Amikor felébredt, már jócskán délután volt, társai éppen ették a napra való adagot. Nem akartam elaludni, mentegetőzött, Józsi meg nevetett, mondtam én, hogy nincs itt mitől félni, ha ember nincs a közelben, ha pedig jönnek, akkor úgyis mindegy. József is elrágta a kenyéradagját, ivott egy keveset, aztán várta, mit határoznak. Nem sok erőt érzett magában az induláshoz, de Mártonék már szedelőzködtek is. Ha elhagyjuk magunkat, nem jutunk előbbre, mondta Márton, majd belejövünk a menetelésbe, nekünk most ez van minden napra kiszabva. Ha abbahagyjuk, nem bírjuk újrakezdeni. József tudta, hogy ez így igaz, és azt is tudta, hogy képtelen lenne elmondani, mi történt vele, hiszen ő se nagyon tudta. Összeszedte magát, és felállt. Mehetünk, mondta. Ha nem hisszük el, hogy meg tudjuk csinálni, akkor végünk, mondta még Márton, aztán elindultak. József elmesélte, mit látott a fáról, erről beszélgettek egy kicsit, aztán már senki sem szólt. Mentek csendben, gondolatok nélkül, csak az erdőre figyelve.

József később nagyon sokszor álmodott ezzel a vándorlással. Álmaiban minden gyönyörű volt, nem érezték a fáradtságot, olykor csak úgy suhantak a táj felett, hasuk érintette a fák koronáit, máskor pedig a vízen jártak, és átszökelltek egyik partról a másikra, vagy éppen selymes fűvű hegyoldalnak tapadtak, ilyenkor arcával, tenyerével érezte a fű puhaságát. Igen, álmaiban minden másként volt, minden. Soha, egyetlen egyszer nem álmodta vissza a borzalmakat. Álmaiban kegyelmet kapott, s jó volt ez így, ha már a valóság annyira meggyötörte. Az emlékeket úgysem tudta kitörölni, akárhogy szeretete volna. Amikor sok év után odáig jutott, hogy végre levelet írhatott anyjának abban a reményben, hogy talán el is jut hozzá, azzal kezdte a levelet, kedves anyám, most leírom magának, mit tett velem a háború, aztán egy időre abba is hagyta, mert nem tudta, hogyan írja le, ami történt. Végül alig valami került a levélbe. Fogságban voltunk, aztán sikerült onnan megszabadulni, ilyenek, pár egyszerű mondat. Sajnos két jó cimborámat elvesztettem, írta még, akikkel együtt voltunk jóban, rosszban. Meg is írom a nevüket, lakhelyüket, hátha tudná valahogy értesíteni a hozzátartozókat, meg hogy nálam van néhány holmijuk, azokat én megőrzöm tisztességgel életem végéig. És ott voltak nála valóban azok a holmik, Józsi bicskája, Márton levéltárcája, benne kevéske pénz, meg egy fénykép a feleségéről, aztán egy szépen hímzett kendő, Márton nevével, ennyi. Gyakran megnézegette őket, aztán visszatette abba a zsákba, amit a tá-

borból hoztak, ahol a ruháit is tartotta, amiben hónapokon keresztül bujdosott az erdőben. Ilyenkor még szótlanabb lett, összeszorította a száját, és soha senki nem tudott egy szót sem kihúzni belőle arról, mi is történt velük a hosszú bolyongás alatt. Hát túléltem, mondta igen röviden, és sosem látszott rajta, hogy ezt örömmel mondja. Aztán meg, hogy éhezünk sokat, de ezzel megint semmit se mondott. Nem tudott beszélni a fakéregről, meg a levelekről, amiket jobb híján megettek, a halról, amit Józsi fogott nagyon ügyesen, aztán azon mód nyersen megették, és a véres húsról, amit ahogy lenyelt, már ki is hányt azonnal, de Józsi és Márton undorodva megbirkóztak vele. Valami nyúlféle állat lehetett, azt is Józsi fogta, teljes testével rávetette magát, amikor előbújt a föld alól. Később jutott eszébe valamelyiküknek, hogy meg kellett volna száritani, de addigra már túl voltak rajta, újat fogni meg nem sikerült. Amiből sok volt, és ami talán életben tartotta őket, azok a madártojások, kisebb, nagyobb madarak tojásai, bokor alól, fáról szerezték, s öntötték magukba. A gombákkal vigyázni kellett, nem voltak ismerősek, hasmenésük lett az egyiktől, a másiktól pedig hánytak. De az éhezés csak az egyik dolog volt, ami kétségbeesetté tette őket. Volt valami más, valami sokkal szörnyűbb, ami Józsefet egyre inkább hatalmába kerítette, s elvette apránként az erejét. Ahogy múltak a napok, hetek, úgy lett egyre értelmetlenebb a bolyongásuk. Azt nem tudta, hogy Mártonék hogyan éreznek, de a viselkedésükből hasonlót olvasott ki. És az erdő, a gyönyörű erdő is lassan megváltozott. Nem tudta már József szeretni. Nem a szabadságot jelentette, hanem újabb rabságot, amitől meg kellene szabadulni, de nem tudta hogyan. Amikor rájött, hogy már egyáltalán nem várja a következő napot, megértette, mi történt. Elveszítette a reményt, s nem hitt már többé abban, hogy valahová megérkeznek, de ha megérkeznek is, nem hitt abban, hogy ettől bármi jobb lesz, hogy tud majd még érezni bármilyen érzést egyáltalán. Ettől, jobban, mint az éhezéstől, lettek erőtlenekek a lábai, gyenge a teste. Pedig akkor még együtt voltak, még nem történt velük semmi különös, azon kívül, hogy nem találtak rá a nagy vasútra, s hogy hatalmas kerülőket kellett tenniük, mert vagy egy mocsár, vagy egy teljesen átjárhatatlan erdőréz állta útjukat. Sosem érünk így oda, fakadt ki ilyenkor Józsi, hová, kérdezett vissza Márton, és erre már nem volt mit válaszolni. Akkor még előttük voltak a hegyek, a szakadékok, a vadállatok, s előttük az a szörnyű folyó, mégis, ha éjszakánként az eget nézte, nem segítettek csüggedt lelkén a csillagok, nem múlt el az a furcsa, egyenletes nyomás a melléről, amitől már régóta nem tudott egy rendeset lélegezni. Ha imádkozott, érezte, nem jut el az imája semeddig, úgy visszahull rá, mint a fáradt pille, s nem bír többet felemelkedni. Istenem, fohászkozott, aztán nem tudta, hogyan folytassa, mit kérjen, kérjen-e valamit egyáltalán. Segíts rajtam, segíts, mondta végül, de olyan egykedvűen, mint akinek mindegy, teljesítik-e, amit szeretne. Végül a Jóisten, úgy látszik, mégis meghallgatta a kérését, noha József addigra már nem gondolta így. Nem hitte, hogy jó neki, hogy

életben maradt, nem látta értelmét, de nem lázadott. Elfogadta, ahogy elfogadta a többi ajándékot is, de kérni már soha semmit nem kért többé. Azt gondolta, ez az ő sorsa, el kellett veszítenie mindent, a hazáját, a szabadságát, a társait, el egy egész életet, s ami újat kapott helyette, nem volt rossz, csak teljesen más. Egy másik élet, egy másik világban. És egy másik otthon. Olykor elgondolta, mi lett volna, ha Márton és Józsi is ott vannak vele, ha eljutottak volna odáig, mint ő. Talán visszajött volna valami vidámság, valami öröm, s nem érezné állandóan ezt az ürességet. Gyerekkorában volt egyszer egy betegsége, fene tudja mi, igen lassan gyógyult, aztán ahogy lábra tudott állni, még nagyon sokáig csak lézengett. Nem volt étvágya semmi, az étel ízét nem érezte, anyja kedvéért lenyelte ugyan az ennivalót, de végképp nem értette, miért kell ennie bármit is. Hát így volt most az életével, nem volt étvágya hozzá, s tudta, hogy ez már mindig így marad, így kell fogyasztania a napokat, ízetlenül, ki tudja, kinek a kedvéért élete végéig. Józsi és Márton pedig nincsen, nincs „mi lenne ha...”, ők ott maradtak az erdőben, és már csak az emlékeiben és álmaiban léteznek tovább. Az álmok napközben aztán furcsán keveredtek az emlékekkel. Az egyik éjjel például ismét az erdőben volt, valamit nagyon keresett, és bár nem tudta mi az, nem lett ideges, türelmesen kotort az avarban, belesett a fák odvába. Egyszer hirtelen az egyik fában meglátott egy másik erdőt. Nagyon különös volt, akár egy ablak, olyan volt az odú, s egy másik erdőre nyílt. Benyúlt, mintha meg akarná tapintani azt az ablakot, de kiderült, hogy nincs is ablak, s keze már át is ért abba az erdőbe, a keze után meg ő is átjutott egy pillanat alatt. Ahogy átért, rögtön tudta, hogy ez az ő otthoni erdeje, s most oda került vissza. Nem csodálkozott, teljesen természetesnek tűnt, hogy így van, örült, mert arra gondolt, hogy ezután így fog majd ki-be járni, s Mártonék is ezt teszik, milyen jó lesz akkor. Már indult volna visszafelé, amikor meglátta az őzeket. Ott feküdt mind a négy, fénytelen szemmel, lőtt sebbel az oldalán. Nagyot kiáltott József, hiszen ezek már nem lehetnek itt, ezt kiáltotta, közben az őzek szemét nézte, s látta, hogy egyszerre fényesek lettek és elevenek, és őt nézik, mintha könyörögnének, segíts! Akkor József hátrálni kezdett, vissza Mártonékhoz, hogy elmesélje, mi történt, de amikor visszaért, mintha elfelejtette volna mit is akart, csak állt tanácstalanul. Reggel ezzel az álommal ébredt, s elandalgott rajta egy darabig, olyan jó érzés volt csak úgy átmenni a fán, aztán az őzek jutottak eszébe, különösen a szemük, ahogy egyszerre megelevenedik, az annyira szép volt. Később, amikor már a felvágott fahasábokat rakta egymásra, megint látta ezeket a szemeket, de még mielőtt kellemes érzése támadhatott volna, egyszerre Márton szemét látta, látta, ahogy elhagyja az élet. Márton volt az első ember, akit meghalni látott. A háborúban, a táborban látott sok halottat, s látott haldoklót is, de nem ült még senki mellett, aki elmenni készül, nem fogta a kezét, nem törülte a homlokát, s nem látta, milyen az, amikor az utolsó lélegzet elhagyja az embert. Márton szépen halt meg, szépen,

csendesen. Ők meg Józsival csendesen nézték. Utána sírtak mind a ketten, de nem beszéltek arról, ami történt. József nem vádaskodott, még magában sem, pedig megtehetette volna. Haragudhatott volna Józsira, hogy kinevette a folytonos örködhetnékjét, hogy azt hajtogatta, ha ember nem jön, mitől kéne félünk. Magát okolta inkább, hagyta, hogy lebeszéljék, pedig neki jobban kellett volna tudni, dehát a reménnyel együtt az éberség is kialudt benne, meg aztán tényleg, alig találkoztak állatokkal, amit láttak, mind elfutottak rémülten, nagy vadakat aztán végképp nem láttak. Éjszakánként néha távoli vonyításokat olykor lehetett hallani, de annyira messziről, hogy József is elhitte, nincs mitől tartani. Aztán egy éjszakán, ami olyan sötét volt, mint a pokol, mert súlyos felhők terpeszkedtek el az égen, morgásra, acsarkodó, dühös morgásra ébredtek, s a következő pillanatban rájuk zuhant egy hatalmas feketeség, jaj, kiáltott Márton, de olyan hangon, amelyet még nem is hallottak, jaj, mondta még egyszer, aztán már csak hörgött. Józsi ugrott előbb, és a fejszével csapdosni kezdte azt az ide-oda mozgó valamit, addig csapdosta, amíg az állat abbahagyta a mozgást, közben végig azt kiabálta hol kétségbeesve, hol dühösen, hagyd békén, hagyd békén, hagyd békén! Aztán lehengerítették a dögöt Mártonról, kezük ragacsos lett a vértől, Márton, Márton, szólongatták, és Márton nyöszörgött, jól van, azt nyöszörögte. Egész éjjel fogták a kezét, mozdítani nem merték, ez volt a leghosszabb éjszaka, amit József megélt. Aztán jött a hajnal, és ők néztek bele a tünedező sötétségbe, hogy mikor látják meg a valóságot, amitől jobban féltek, mint bármitől ebben az életben. Mártont úgy megszagatta az az állat, hogy nem lehetett rajta segíteni. Fejét furcsán félrebillentve tartotta, az egész teste vöröslött a vértől, az arca viszont áttetsző fehér volt, szemei körül fekete árnyék. Hol Józsit nézte, hol Józsefet, de az is óriási erőfeszítésébe tellett, amíg egyikről a másikra emelte tekintetét. József törülgette a homlokát, simogatta a kezét, és várta, mi lesz. Az lett, hogy egyszer már nem nézett el róla Márton, olyan lett a szeme, mint mikor felhő takarja el a napot, s akkor már tudni lehetett, hogy vége, nincs többé. Először Józsi kezdett zokogni, aztán együtt sírtak tovább. Utána kapartak egy gödröt nagy nehezen, s abba beletették. Amennyire lehet, betakarták, köveket hordtak rá, nehogy az állatok kikotorják. Aztán megint sírtak egyet, mielőtt elindultak. Az állat egyébként furcsa egy jószág volt, nem látott még ilyet egyikük sem. Olyan volt, mint egy óriási macska, fehér, szürke és fekete foltos, holtában is vicorított, s olyan nagy volt, hogy el sem hihették, képes volt Józsi agyonverni. Józsefnek napokig fülében csengett a vad morgása, Márton jajgatása, napokig látta a szemét, ahogy kialszik a fénye, s tompa ürességgel mered rá, és szörnyű fájdalmat érzett. Aztán sok idő múltán a farakásnál az őzekkel való álom után újból Márton szemei néztek rá, s újból ugyanazt a fájdalmas szorítást érezte a szíve tájékán. Csak állt egy nagy darab fával a kezében, állt és nem látott mást, mint Márton szemét, aztán asszonya odajött, kivette a fát a kezéből, őt meg bevezette a házba, leültette, és egy vizes

kendővel törölgetni kezdte a homlokát. Így vezette be Józsefet legelőször is, amikor meglátta, hogy ott áll az udvaron üres tekintettel, nyomorúságosan, s mindig ezt csinálta valahányszor Józsefet elkapta ez a furcsa bémultság. Szó nélkül, türelemmel terelte vissza az életbe. József nem tudta mi ez, akkor jött rá először, amikor Józsi elragadta a folyó. Ő már ott állt a parton, kapkodva szedte a levegőt, lába remegett, tenyeréből véres csíkokat hasítottak ki az ágak, és kábán nézett utána. Tudta, hogy talán el kéne indulni, lefelé a parton, vagy utána kéne ugrani a vízbe, de semmit nem tudott csinálni, nem volt képes egy tapodtat mozdítani a lábán, de még a szemét se tudta levenni a folyónak arról a pontjáról, ahol Józsi eltűnt a szeme elől. Fogalma sem volt, mennyi ideig állt ott, s arról sem, hogyan indult tovább. Egy darabig azért még a folyó mentén haladt, hátha előkerül Józsi, de végül is tudta, hogy ez lehetetlen, egyszerűen érezte, teljesen egyedül maradt, Józsi nincs többé.

Ettől kezdve éjszakánként fára mászott, az ágakhoz kötözte magát, úgy aludt valami keveset, és bolyongásának semmilyen célja nem volt. Aztán egyszerre mégis eljutott valahová, oda, ahol most él, s élni is fog már élete végéig. Vándorlásának utolsó éjszakáján azt álmodta, hogy kisgyerek, és az anyja megbünteti valamiért. Ott kell térdelnie a sarokban, homlokát a hideg falhoz nyomja, de olyan erősen, mintha el akarná tolni a falat a helyéről. Közben egyre sötétebb lesz körülötte, s ez még jobban arra biztatja, hogy erőlködjön. Végre a fal enged a nyomásnak, megmozdul, ő meg kizuhan egy gyönyörű rétre, arccal előre bukik a fűbe, és nem bír felemelkedni. Anyja jajgat a háta mögött, de nem érti miért, nem akarja elhinni, hogy rosszat tett volna, hiszen minden olyan jó. Lassan hátranéz, hát látja, hogy ott áll a házuk, egyik fala hiányzik, anyja a fejét fogja kétségbeesésében, és panaszos hangon hívja vissza, de ő egyre messzebb kerül, a házuk már olyan kicsi, mint egy skatulya, de anyját még mindig látni, és hallani a hangját. Szeretne megállni, de a rét repül vele tovább, aztán már nem az anyja hangját hallja, hanem valami más hangot, de nem ismeri föl. Erősen gondolkodik, mi lehet az, olyan erősen, hogy megfájdul a feje a gondolkodástól, míg végre rájön, hogy egy kecske mekeg valahol a közelében. Amikor felébredt, tovább hallotta ezt a hangot, teljesen közlőről. Hajnalodott, teste teljesen elgémberedett, fázott is, mert már vége volt a nyárnak, erőltette a szemét, de egyelőre semmit nem látott, a hangot azonban tisztán hallotta. Itt egy háznak kell lenni, biztatta magát, és úgy is volt, valami ötven méterre tőle egy ház állt az erdőben, akár a mesében, olyan elrejtve, csoda, hogy nem ment túl rajta este. Elhatározta, hogy néhány napig figyeli a házat, tudni akarta, kik élnek benne, de aztán egyszer füst szállt fel a kéményből, és a füst szagához kenyér illata keveredett, és Józsefet szédülés fogta el, olyat érzett, mint amikor hirtelen megrészegül az ember, s tovább nem tudott a fán maradni.

Az asszonyom, írta abban a levélben anyjának, nagyon jó teremtés. Már három fiút szült nekem, és útban van a következő. Hát láthatja anyám, letelepedtem, jól van így, ahogy van, innen haza már én nem jutok. Sajnálom, hogy nem látja az unokáit, de legyen elég, hogy élünk, megvagyunk. A gyerekek mind az anyjukat formázzák, olyan keskeny a szemük, meg széles az arcuk. A következő talán majd rámüt, különösen ha leány lesz. Ennyit írt a családjáról, pedig akart volna többet is, de nem bírta mégse leírni, hogy mennyit köszönhet bátor, ferdeszemű asszonyának, hogy hányszor mentette meg az életét, hogyan szerzett neki papírokat, hogyan kormányozta parányi hajójukat egyes-egyedül szörnyű viharokon át, amíg végre lecsendesedett a világ körülöttük.

József Borkának nevezte el a feleségét, mert amikor először kérdezte a nevét, valami olyasmit mondott, ami erre a névre emlékeztette. Borka kevesebbet tudott oroszul, mint József, de azért jól megértették egymást. Nem, itt nincs még határ, az messze van, intett a lány maga mögé, aztán ahogy látta József csalódott arcát, azt mondta még, semmi baj, te nem félni, maradni. És József maradt. Erejéből többre már nem futotta, ettől kezdve tényleg a lány vezette, amerre éppen kellett. A lány különben hihetetlenül erős volt, József legalább is így látta. Anyjával élt az erdőben, nem messze a falutól. Apját elvitték a háborúba, nem hallottak azóta hírt felőle. Anyja apró, ráncos asszony volt, úgy járt, mintha kettétört volna derékban, és állandóan sápítózott, sírdogált. Szidta a lányát József miatt, csak bajnak van itt, ezt mondhatta el napjában százszor, s olyankor folyton József felé legyintett, mintha le akarná csapni. József akkor még nem értette a beszédüket, de megértette, ami az öregasszony mozdulataiban volt. Megértette, és nem haragudott érte. A lány nem vitakozott az anyjával, mindig végighallgatta, aztán mindig ugyanazt a két rövid szót mondta, s az anyja ilyenkor egy jó időre elhallgatott, a lány pedig végezte tovább a dolgát. Józsefnek ez tetszett aztán meg később, ez a fáradtság nélküli, állandó munkálkodás. A lány mindig csinált valamit, s ha otthon éppen nem volt munka, bejárt a faluba. Segíteni, magyarázta, ott sok öreg, meg gyerek. Ilyenek ni, mutatta egyszál ujját, gyengék, betegek. József sokáig nem látta a falut, kockázatos lett volna elmenni odáig, de amikor végül meglátta, csak csodálkozott, mert ház ugyan jócskán volt a faluban, de ember alig. Néhány öregember, asszonyok, gyerekek, mind csont és bőr. Meghaltak sokan, mondta Borka, éheztek, meghaltak sokan, ismételte, és Józsefnek eszébe jutottak azok a szerencsétlenek a kocsin, akiket a táborban látott. Nem igazán értette miért nincs elég ennivaló, amíg Borka meg nem magyarázta. A paraszt dolgozik, a katonák meg jönnek, és elviszik. A katonák tényleg jöttek, hol ilyenek, hol olyanok, vörösek, fehérek, megint vörösek. József nem sokat értett az egészből, s bizonyára Borka sem, mert nem igyekezett megmagyarázni. Ha jött valaki, hol a veremben bújtatta el Józsefet, hol a széna közt, ravasz volt Borka nagyon, mindig túljárt a katonák eszén. Valahányszor megjelentek, trágylével

összekente magát, és fertelmes bűzt árasztott, közben úgy köhögött, köpködött jobbra-balra, a levegőt meg hörögve szedte, hogy a katonák messze elkerültek. Veremből pedig kettő volt, az egyik könnyen megtalálható, és Borka folyton azt mutatta, mennyire félti azt a vermet, térdre esett előtte, összetett kézzel könyörgött, ne vigyék el, ami benne van, úgy kellett mindig félrelökődödni őt, aztán nagy diadallal hozták ki a fél zsák gabonát, krumplit, répát, és hatalmasakat röhögtek a lány jajveszékelésén. Amikor elmentek, akkor alaposan lemosdott, tiszta ruhát vett, aztán lement a másik verembe Józsefhez, élvezettel számlálgatta a zsákokat, átvitt valamennyit a csaliverembe, és elégedetten mosolygott. Ez a másik verem a trágyadomb alatt volt, József egy-egy ilyen bujkálás után napokig orrában érezte a trágyaszagot, s még ha evett is, mintha olyasfélét rágott volna. Enni különben mindig volt mit, Borka egy kis szekéren járta a környéket, cserélt mindenfélét, közvetített is, néha napokra eltűnt, József olyankor dermedten várta, aztán megjött, és tele volt ennivalóval. Egy ilyen útjáról hozta Józsefnek a papírokat is, ettől kezdve Joszif Fedorovnak hívták Józsefet, hadirokkant katona lett, akinek még kitüntetése is volt és felmentése minden harc alól. Két igazi mankót is kapott a papírok mellé, s ezentúl nem kellett elbújni, sőt, kint ült egy székben a ház előtt, vagy fel-alá szökdecsejt, egyik lábát élettelenül lóbálva. Addigra már Borka a papírokhoz újabb papírokat is szerzett a legközelebbi parancsnoktól, amik megerősítették, hogy aki Joszif Fedorov az egyik papíron, az valóban az, így aztán teljes biztonságot szerzett Józsefnek, s néhány zsák krumplit, meg répát adott csupán érte. Állatból három volt, egy öreg szamár és két kecske. A szamarat valahogy mindig meg tudta menteni, a kecskék azonban el-eltűntek, de Borka hamarosan kerített újakat, tudja isten, honnan. Lassan József is nekiállt a munkának, csinált mindent, ahogy kell, és az öregasszony már nem nézett rá olyan csúnyán, azt is eltúrte szó nélkül, amikor az ura ruhái sorban Józsefre kerültek. Így éltek.

Lassan csendesebb lett az élet, úgy tűnt valahol messze a nagyok, akik a világ sorsát irányítják megnyugodtak végre. A faluba is visszajött néhány család, megalakult a hivatal, intézni kezdték az ügyeket, s már nem kellett attól félni, hogy végigrabolják a falut éjszakánként. Beszolgáltatás azért továbbra is volt, aztán meg Borkának mindenféle gyűlésekre kellett járni, és sokat hallották azt a szót, kommunizmus, de nemigen tudták, mit jelent. Azt, hogy József mikor kezdett másként nézni Borkára, nem lehet pontosan tudni. Egyszer azt vette észre, hogy különös melegség önti el, amikor ott dolgoznak szótlanul egymás mellett, s ettől kezdve folyton figyelte a lányt, úgy figyelte, ahogy addig még sosem. Szeretett volna valamit kiolvasni a szeméből, de Borka szeme nem olyan volt, mint a lányoké otthon, ő nem üzent semmit a szemével, s mondani sem mondott semmit. Ő csak gondoskodott Józsefről, akár a gyerekről szokott az ember, örömmel, és semmit nem várt el cserébe. Azt nem gondolta József, hogy szép lány lenne Borka, de szépek voltak hófehér fogai, és

szép a nevetése. Amikor mosolygott, két gödröcske lett az arcán, és József nagyon gondolkozott, ugyan hol látott már ilyen gödröcskéket, míg végre eszébe jutott, hogy az erdésznének voltak ilyenek, s ettől kezdve még kedvesebbnek látta Borkát. Egy este az udvaron állt, és az eget bámulta, keresgélte az ismerős csillagokat, csak úgy gondolatok nélkül, megszokásból, amikor Borka meglátta, és azt hitte, rosszul van megint. Odament hozzá, kézenfogta, és bevezette a házba. Leültette, és vizes kendővel törölgetni kezdte a homlokát. Akkor József megfogta a lány kezét, és odaszorította a homlokához. Sokáig voltak így, és József nem is tudta volna, mit tegyen ezután, ennyire futotta a bátorságából. Borka azonban tudta. Kézenfogta Józsefet, és szépen a szobájába vezette. Ettől az időtől kezdve úgy éltek, mint férj és feleség, és Józsefnek tetszett, ahogy éltek. Csendesen, dolgoosan. Talán otthon se csinált volna egyebet, mégis más élet volt ez, mert más lett József. Ha néha meglátta magát a tükörben, hátrahőkölt attól, amit látott. Egy idegen ember nézett vissza rá. Anyám nem ismerne meg, ha látna, gondolta, sem ő, sem más, annyi szent. Haja szinte teljesen ősz lett, szeme beesett, mély barázdák a homlokán, a szája meg mint a penge, de a legidegenebb a tekintete volt, ettől ijedt meg annyira, hogy el kellett fordulnia magától. Aztán, ahogy születtek sorban a gyerekek, már nem nézte magát töprengve a tükörben, szépen elfeledkezett arról az emberről, akit Józsefnek hívtak egykor. Felesége is Joszifnak szólította, s az ismerősök mind, Joszif gyere már, mondták neki, segíts házat építeni, ő pedig ment szó nélkül. Csak az erdőbe nem ment szívesen. Nem bánta volna azt sem, ha beköltöznek a faluba, de nem tudta, hogyan hozza szóba. Időnként, főleg ha a bolyongásukkal álmódott, s ettől fájdalmas emlékek lepték meg, úgy nézte az erdőt, olyan haragosan, mintha legnagyobb ellenségével állna szemben. Pedig mindenért, ami vele történt, a háború volt a bűnös, s mégis, az erdőnek nem tudott megbocsájtani. Egyszer eltűnt a kisebbik fia, lehetett úgy két éves. Az egyik pillanatban ott játszadozott mellette az udvaron, a következőben meg már nem volt sehol. József eszét veszítve szaladgált a ház körül, nézte az erdőt, hol is vesse be magát a fák közé. Véresre rágta száját, s alig tudott uralkodni magán, hogy ne ordítson kétségbeesve. A gyerek a közelben egy vékonyka pataknál játszogatózott, amikor József rátalált. Csodálkozva nézte apját, mert József felkapta, magához szorította, és hangosan zokogott, soha többet nem jöhetsz ide, megértetted, ordította a gyerekeknek, és az ijedten bólogatott, majd ő is sírni kezdett. Még otthon is ezt kiabálta, közben hagyta, hogy a felesége elvegye tőle a gyereket, és őt az ágyhoz vezesse. Később igen szégyellte magát, pedig Borka soha nem szólt erről, s nem is nézett rá máshogy, mint eddig, mégis nagyon rossz volt arra gondolni, hogy van valami, ami erősebb nála, s bármikor fölébe kerekedhet, pedig azt hitte egyszer régen, hogy örökre megszabadult tőle. Ha lehet még csendesebb lett, s megpróbált minél kevesebbet gondolkozni, úgy élte az életét. Éjszakánként pedig rábizta magát álmaira, amelyekben ide-oda járkált régi és új

otthona között, könnyedén és fájdalom nélkül. Édes Anyám, írta a levél végére, ne bánkódjon utánam, fogadja el, ahogy van, mert én elfogadtam, és tartson meg jó emlékezetében.

Mennyiért viszik ezt a levelet el, kérdezte az elöljáróságon, de nem tudták megmondani. Hol van ez, attól függ, mondták, és ő felelte, hogy nagyon messze. Rátették akkor a legdrágább bélyeget, ami volt, aztán sokáig nézték a furcsa betűket, amiket József rótt a borítékra. Eljut-e vajon, firtatta József, erre úgy néztek rá, mintha nem értenék, miről beszél. Eljut hát persze, nyugtatták, Moszkvában csak tudják, merre küldjék tovább, és bedobták egy kosárba a többi levél közé. Csak életben találja még anyámat, gondolta József hazafelé menet, mert csak most jutott eszébe, hogy a világnak azon a táján is telt közben az idő. Egészen idáig olyan volt, mintha ott messze minden mozdulatlanul állna, kívül az időn, örökké, míg világ a világ.

